

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.05>

Сергій Євгенович АБЛАМСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Сергій Вікторович ЛУК'ЯНЕНКО,
кандидат юридичних наук
(Сумська філія Харківського національного університету
внутрішніх справ, м. Суми)

Юлія Вікторівна ШВЕЦЬ,
кандидат юридичних наук
(Адвокат, м. Київ)

ЗЛОЧИННІСТЬ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства запропоновано авторське визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності. Акцентовано увагу на тому, що зовнішньоекономічна діяльність пов'язана з великим обігом коштів, що в

свою чергу зумовлює високі ризики вчинення злочинів у відповідній сфері. Виокремлено ознаки, що характеризують злочинність у зовнішньоекономічній сфері та шляхи зниження рівня зовнішньоекономічної злочинності.

Ключові слова: злочини, зовнішньоекономічна діяльність, злочинність, законодавство.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна сфера є однією із стратегічно важливих в умовах тісного міжнародного співробітництва України, і особливо зважаючи на значне послаблення вітчизняної економіки через руйнування підприємств державою агресором – росією. Вирішення проблем у відповідній сфері фактично неможливе без переосмислення низки теоретичних питань, пов'язаних із кримінологічною характеристикою злочинів у зовнішньоекономічній діяльності.

Проблема злочинності у зовнішньоекономічній сфері неодноразово потравляла у поле зору науковців у галузі кримінології, кримінального права, криміналістики, кримінального процесу. Цьому питанню приділяли увагу Ю.В. Горбач, В.М. Давидюк, О.М. Кубецька, О.М. Литвак, Т.М. Остапенко, Я.С. Палешко, В.В. Поєдинок, А.В. Савченко та багато інших учених. Наголошуючи на комплексному баченні дослідниками досліджуваної проблематики, варто зауважити, що сутність та зміст зовнішньоекономічної діяльності постійно змінюється, що, безумовно, і впливає на зміст злочинів у даній сфері.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити зміст, ознаки злочинності у зовнішньоекономічній сфері як об'єкту кримінологічного аналізу. Досягнення відповідної мети, на наше переконання, можливе за рахунок вирішення наступних завдань: з'ясувати сутність зовнішньоекономічної діяльності як сфери здійснення злочинів; розкрити зміст злочинів у зовнішньоекономічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Наголосимо, що злочини у сфері зовнішньоекономічній діяльності потребують системного наукового дослідження з огляду на їх новітність для сучасної правової доктрини. Адже в умовах радянського режиму, що тривалий час задавав вектор розвитку вітчизняної правової науки, зовнішньоекономічна діяльність була досить вузькоспрямована та виключно покладалася на державу, що значно обмежувало розуміння даної діяльності.

На переконання Ю.В. Орловської, «зовнішньоекономічна діяльність – це форма торговельно-економічної міжнародної діяльності держави, організацій, установ усіх форм власності, пов'язана з експортом та імпортом товарів, послуг, реалізацією спільних проектів, утворенням спільних виробничих, торговельних, транспортних структур за участю міжнародного фінансового капіталу, кредитів, інвестицій. Цей механізм зовнішньоекономічних зв'язків передбачає відкритий характер економіки,

інтеграцію її в міжнародні регіональні і торговельні ринки».¹ Відзначимо, що в сучасних умовах глобалізації та цифровізації перед наукою постають різноманітні програми, у тому числі для мікро, малих і середніх підприємств, фізичних осіб-підприємців та окремих фізичних осіб з надання фінансової допомоги на так звані стартапи. Під останніми розуміються програми підтримки молодих та/або розвиваючих підприємців та їх соціально відповідальних бізнес-ідей у тих сферах, що потребують в Україні найбільшого розвитку, є співзвучними з метою та напрямками діяльності тих організацій, що надають грантову допомогу. Проте, як зазначає З. Б. Живко, О. В. Орлова-Курилова, М. В. Петченко та інші, можливість фінансувати інноваційну діяльність із зовнішніх джерел обмежена, оскільки Україна має низький інвестиційний рейтинг і довіру серед потенційних інвесторів. На жаль, закони ринку є універсальними та не роблять виключень щодо країн, які потерпають від збройної агресії. Водночас специфічні умови російсько-української війни обумовлюють надзвичайно вразливе становище вітчизняного бізнесу на зовнішньоекономічній арені, що потребує акумуляції зусиль міжнародної спільноти з підтримки українського бізнесу².

Ю.В. Лавров вказує, що «зовнішньоекономічна діяльність підприємств - це сфера господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою й науково-технічною кооперацією, експортом і імпортом продукції, виходом підприємства на зовнішній ринок»³. У контексті аналізу позиції дослідника зазначимо, що в умовах воєнного стану одним із актуальних та важливих питань виступає діяльність, яка здійснюється волонтерами поза межами території держави та спрямована на проведення зборів, у тому числі серед іноземців, на потреби Збройних Сил України, цивільного населення, постраждалих від бойових дій тощо. Очевидно, що така діяльність не може розглядатися як зовнішньоекономічна, адже не має такої принципово важливої ознаки, як отримання прибутку. Проте така діяльність потребує широкого осмислення з метою її нормативно-правового врегулювання, у тому числі на рівні потенційно можливих порушень та зловживань у даній сфері. Адже наразі сумнівність дій того чи іншого волонтера регулюється хіба що рівнем його/її морально-етичної культури. Наразі надзвичайно поширеною є практики збирання окремими волонтерами грошових коштів на власні банківські картки без реєстрації відповідної громадської чи благодійної організації. На жаль, розповсюдженими є й факти збагачення за рахунок незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

¹ Орловська Ю. В. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2010. 302 с.

² Живко З. Б., Орлова-Курилова О. В., Петченко М. В., Сухомлин Л. В., Бачкір І. Г. Основні тенденції сталого розвитку інноваційного підприємництва в умовах управління змінами через пандемію COVID-19 та агресивної зовнішньоекономічної діяльності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2021. № 9 (244). С. 101.

³ Лаврова Ю. В. Економіка підприємства та маркетинг : конспект лекцій. Харків, 2012. URL: <http://buklib.net/books/37178/>

До видів зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюються в Україні, належать: експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, у тому числі виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України; надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України; спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами; підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України; організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо і у виключній формі законами України¹.

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність - це сукупність взаємовідносин за участі суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які включають транзакції з міжнародною торгівлею товарами та послугами, інвестиціями закордоном, міжнародними фінансовими операціями та іншими формами зовнішнього співробітництва. Така діяльність забезпечує можливість країнам співпрацювати між собою задля досягнення спільних економічних цілей та підвищення рівня життя населення. Вона є важливим елементом світової економіки, оскільки може мати значний вплив на економічний, соціальний та політичний розвиток країн. Водночас у сучасних умовах зростає відкритість такої діяльності для широкого кола осіб, у тому числі за рахунок міжнародних програм підтримки соціально відповідальних підприємств.

Аналізуючи найбільш типові корисливі злочини в означеній сфері,

¹ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv#Text>.

варто звернути увагу на слушну думку Л. С. Сміяна та Ю. В. Нікітіна, які до останніх відносять наступні:

- використання при здійсненні ВЕД подвійного комплексу угод;
- декларування товарів на фіктивні фірми з використанням документів прикриття, підробок та інших порушень у сфері оформлення митних документів;
- розкрадання державного майна, зокрема шляхом зрощення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з посадовими особами державних структур, органами влади та управління;
- ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів шляхом створення фіктивних підприємницьких структур;
- неповернення грошових коштів і приховування валютної виручки за експорт високоліквідної продукції;
- контрабандний ввіз в Україну товарів;
- підкуп посадових осіб органів влади та управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності.¹

Аналізуючи наукові позиції дослідників, варто наголосити на тому, що в умовах воєнного стану в сфері зовнішньоекономічної діяльності перед правоохоронними органами постають принципово нові виклики. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності наразі здійснюється доволі динамічно, що створює досить широкий простір для різного роду правопорушень. Для більш комплексного розуміння реалій української економічної діяльності варто навести позицію Л.А. Парфентій, яка зазначає, що «не менш руйнівними для держави є явища, що мають місце в Україні з перших років незалежності: корупція на всіх рівнях державного управління, організована злочинність з її проникненням у сферу економічних відносин, тіньова економіка, а особливо її кримінальна складова»². Слід також відмітити, що в зовнішньоекономічній сфері кримінальна відповідальність застосовується в разі ухилення від повернення виручки в іноземній валюті; незаконного відкриття валютних рахунків або використання поза межами України валютних цінностей, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів; незаконного виготовлення, збут або використання державного пробірної клейма; незаконного використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікаційного зазначення походження товару; порушення законодавства про захист рослин; порушення ветеринарних правил; порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами; незаконного ввезення на територію України відходів і вторинної сировини; ввезення, збут і розповсюдження порнографічних предметів; незаконного придбання, зберігання, перевезення прекурсорів; порушення правил боротьби з епідеміями; порушення правил поводження з

¹ Сміян Л. С., Нікітіна Ю. В. Кримінологія: підручник. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.

² Парфентій Л. А. Правоохоронні органи у сфері економічної безпеки: українські реалії та перспективи. *Право і безпека*. 2020. №4 (79). С. 130.

мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами; порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю; опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони державного кордону тощо¹.

У зовнішньоекономічній сфері злочини часто характеризуються тим, що злочинці націлені на отримання значних матеріальних цінностей або економічної вигоди, яка може вираховуватися не одним мільйоном гривень. Такі злочини можуть завдати державі значних економічних збитків, особливо якщо їх вчиняють організовані злочинні групи, керівники яких є високопосадовці. Виявлення та протидія таким злочинам значно ускладнена, особливо якщо немає домовленості про правову допомогу з іншими державами. Типовими корисливими злочинами в цій сфері є використання подвійного комплекту угод, фіктивні декларації товарів, розкрадання державного майна, ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, неповернення грошових коштів та приховування валютної виручки, контрабанда товарів та підкуп посадових осіб в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Переходячи до питання можливих шляхів зменшення рівня зовнішньоекономічної злочинності в реаліях українського сьогодення, вважаємо доречним виокремити позицію О.В. Джафарової, що «одним із засобів забезпечення зовнішньоекономічної діяльності держави є дозвільна діяльність, яка запроваджена передусім із метою захисту життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища»². Усвідомлюючи нерозривний зв'язок фінансової та зовнішньоекономічної сфери, вважаємо доречним в контексті аналізу питання зменшення рівня зовнішньоекономічної злочинності навести думку О. Гетьманець, яка зазначила, що «з метою уникнення зовнішніх загроз фінансовій системі країни, приведенням її до стандартів європейської побудови, а також стабільного функціонування та розвитку з урахуванням національних інтересів доцільним вважається поновлення роботи над Концепцією національної безпеки у фінансовій сфері»³.

У ході осмислення проблематики зменшення рівня зовнішньоекономічної злочинності вважаємо важливою позицію М. Чорної, Л. Філіпішиної, С. Ткаченка та ін., які наголошують, що інформаційний простір спрямований на встановлення причинно-наслідкових зв'язків стану економічної та екологічної безпеки промислової організації та дозволяє виявити резерви для підвищення її рівня. Також колектив дослідників окремо виділяє необхідність забезпечення ефективної взаємодії

¹ Зінь Е. А., Дука Н. С. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. Київ : Видавництво «Кондор», 2009. С. 112.

² Джафарова О. В. Зовнішньоекономічна діяльність держави та роль дозвільної системи в її реалізації. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 62.

³ Гетманець, О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 222.

промислової організації з навколишнім середовищем¹. В свою чергу, М. В. Джафарова, Т. А. Шевчук, Я. О. Калиновська та А. Ю. Стащак розглядають проблему необхідності належного законодавчого закріплення поняття «економічної безпеки держави», під якою дослідники розуміють «умови для розвитку стабільної соціально-економічної системи, які забезпечуються методами нівелювання впливу загроз як у середині держави, так і зовні».² Ми також наголошуємо на необхідності впровадження на загальнодержавному рівні широкої просвітницької компанії, спрямованої на поширення можливостей для українських підприємців, грантових програм, програм підтримки стартапів, тренінгів, навчально-просвітницьких курсів, вебінарів та інших можливостей законного і перспективного виходу підприємців на зовнішній ринок.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість до ключових ознак, які характеризують злочини у зовнішньоекономічній сфері, віднести наступні: мають міждержавний (транскордонний характер), адже вони можуть бути скоєні на території різних країн, що ускладнює їх розслідування та правове регулювання; досліджувані злочини часто пов'язані з високим рівнем технічної та фінансової складності, що робить їх важкими для виявлення та розслідування; форми та спосіб вчинення злочини залежить від того, як чинним законодавством врегульовано ті чи інші правовідносини у зовнішньоекономічній діяльності; як правило, мають серйозні фінансові наслідки для країн та бізнес-структур, що їх потерпіли; злочинці, які займаються злочинами у зовнішньоекономічній сфері, конкурують між собою за доступ до ринків, контрабанди товари та послуги, зловживати ринковою владою тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орловська Ю. В. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2010. 302 с.

2. Живко З. Б., Орлова-Курилова О. В., Петченко М. В., Сухомлин Л. В., Бачкір І. Г. Основні тенденції сталого розвитку інноваційного підприємництва в умовах управління змінами через пандемію COVID-19 та агресивної зовнішньоекономічної діяльності. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 9 (244). С. 97-105. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5704811>.

3. Лаврова Ю. В. Економіка підприємства та маркетинг : конспект лекцій. Харків, 2012. URL : <http://buklib.net/books/37178/>

4. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv#Text>.

¹ Chorna M., Filipishyna L., Nord G., Tkachenko S., Velychko K. Analytical support for organizations' economic and environmental safety management. *Journal of Security and Sustainability*. 2019. Issue 8 (3). P. 420.

² Dzhafarova M.V., Shevchuk T.A., Kalinovskaya Y.O., Stashchak A. Yu. Economic security of Ukraine: economic and legal aspect. *Financial and credit activity-problems of theory and practice*. 2019. № 3(30). P. 83.

5. Сміян Л. С., Нікітіна Ю. В. Кримінологія: підручник. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.
6. Парфентій Л. А. Правоохоронні органи у сфері економічної безпеки: українські реалії та перспективи. *Право і безпека*. 2020. № 4(79). С. 130-136.
7. Зінь Е. А., Дука Н. С. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. Київ : Видавництво «Кондор», 2009. 432 с.
8. Джафарова О. В. Зовнішньоекономічна діяльність держави та роль дозвільної системи в її реалізації. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 62-66.
9. Гетманець О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 218-223. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.37>.
10. Chorna M., Filipishyna L., Nord G., Tkachenko S., Velychko K. Analytical support for organizations' economic and environmental safety management. *Journal of Security and Sustainability*. 2019. Issue 8 (3). Pp. 413-422. DOI: 10.9770/jssi.2019.8.3(10).
11. Dzhafarova M. V, Shevchuk T. A., Kalinovskaya Y. O., Stashchak A. Yu. Economic security of Ukraine: economic and legal aspect. *Financial and credit activity-problems of theory and practice*. 2019. № 3(30). Pp. 78-84. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i30.179511>.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2023

Serhii Ye. ABLAMSKYI,

Ph.D. in Law, Associate Professor,

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

Serhii V. LUKIANENKO,

Ph.D. in Law

(*Sumy branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Sumy Ukraine*)

Yuliya V. SHVETS,

PhD in Law

(*Lawyer, Kyiv, Ukraine*)

CRIME IN THE EXTERNAL ECONOMIC SPHERE AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGY ANALYSIS

In the article, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of the current legislation, the author's definition of the concept of foreign economic activity is proposed. Attention is focused on the fact that foreign economic activity is associated with a large circulation of funds, which in turn determines the high risks of committing crimes in the relevant sphere. The features that characterize crimes in the foreign economic sphere and the ways to reduce the level of foreign economic crime are singled out.

Keywords: *crimes, foreign economic activity, crime, legislation.*